

La pluralitat interna visita el regne del Dret internacional privat

Comentari a la Resolució de la Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques de 18 de setembre de 2006.

Albert Font i Segura

Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Abstract

La composició plural de l'ordenament jurídic espanyol en matèria civil condiona el sistema conflictual i el principi d'unitat de jurisdicció. Aquesta incidència es posa clarament de manifest en la resolució de 18 de setembre de 2006 de la Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques, la competència de la qual ve determinada en la mesura que el dret català sigui el dret aplicable. El comentari a la resolució serveix per a analitzar essencialment dos aspectes. D'una banda, constatar els inconvenients que genera una regla de competència basada en el dret aplicable. De l'altra, denunciar les mancances del sistema espanyol de Dret internacional privat pel que fa a la integració de la pluralitat interna per a una correcta resolució d'aquells supòsits de tràfic jurídic extern que han de ser regits per la l'ordenament plurilegislatiu espanyol, el que obliga a saber quin dels drets civils espanyols és l'aplicable.

The Spanish conflict of laws system and its unity of jurisdiction principle are under the influence of the plural composition of the Spanish legal system in civil law matters, with territorial subdivisions that have its own system of law. The resolution analyzed in this working paper makes evident this situation whereas the competence of the Catalan authority (Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques) is based on the fact that the Catalan law is applicable. This rule of competence creates real inconvenient consequences. The article is also dedicated to show the lacks of the Spanish conflict of laws system in order to integrate the internal law plurality when the international cases are solved.

Sumari

- 1. Antecedents de fet**
- 2. Introducció**
- 3. La competència de la Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques**
- 4. L'aplicació del Dret successori català**
- 5. Conclusions**
- 6. Bibliografia**

1. Antecedents de fet

La Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques (en endavant, DGDEJ) resol el recurs interposat contra la qualificació de la registradora de la propietat de Torredembarra (Tarragona) denegatòria de la inscripció d'unes escriptures de acceptació y addició d'herència d'un ciutadà belga que morí essent resident a Catalunya. El ciutadà belga, anomenat ROP en la resolució, va atorgar testament el 1973 davant de notari belga a la ciutat belga de Ambres. En el testament, en previsió de que hi hagués legitimaris al moment de la seva mort, llegava i deixava a la que més tard seria la seva segona esposa la major part disponible en plena propietat i en usdefruit de tots els béns mobles i immobles que havien de constituir l'herència a la seva mort. Així mateix, establia que la que passaria a ser la segona esposa del senyor ROP, la senyora AJMT, tindria el gaudi i disposició dels llegats a partir del dia de la defunció. El senyor ROP morí el 12 de febrer de 1998, deixant una filla fruit d'una anterior relació, i la senyora AJMT va acceptar l'herència davant notari espanyol el juliol de 2000. El juny i juliol de 2004 un notari espanyol va autoritzar unes escriptures d'addició d'herència en las que se inventariaran els béns que formaven part de l'herència situats a Catalunya. El notari va aplicar el Dret successori català, que estableix una legítima *pars valoris* que constitueix una quarta del valor patrimonial dels béns de l'herència. L'aplicació del Dret català era conseqüència del reenviament de retorn previst a l'article 12.2 Cc. L'article 9.8 Cc. el remetia al Dret belga ja que el difunt posseïa la nacionalitat belga al moment de la seva mort. No obstant això, donat que la norma de conflicte belga disposa que la successió per causa de mort queda regida per la llei del darrer domicili, pel que fa als béns mobles, i, pel que fa als béns immobles, per la llei del lloc de situació, el notari efectuava un reenviament de retorn en aplicació de l'article 12.2 Cc. que el duia al Dret successori català.

La presentació al Registre de la Propietat de les esmentades escriptures va concloure amb una qualificació denegatòria de la registradora en considerar que no procedia acceptar el reenviament en la mesura en que no s'aconseguia una major justícia material, considerant que l'aplicació del Dret català comportaria una vulneració dels interessos de la legitimària que no havia comparegut en l'adjudicació dels béns de l'herència, qüestió que s'estimava necessària tota vegada que en Dret belga, la legítima és *pars bonorum* i, si hi ha un sol legitimari o descendent, la legítima consisteix en una meitat en ple domini dels béns hereditaris. És el Dret belga i no el Dret català, en conseqüència, el que, d'acord amb la registradora, ha de ser aplicat per efecte de l'article 9.8 Cc. La qualificació denegatòria és la que va originar el recurs interposat contra la mateixa, donant com a resultat la resolució de la DGDEJ de 18 de setembre de 2006 –per a una lectura íntegra podeu acudir al [DOGC núm. 4748, de 26.10.2006, p. 44886](#)– que serà objecte de comentari en aquest treball.

2. Introducció

L'enorme interès que desperta aquesta resolució rau en que posa en relleu les mancances del sistema espanyol de Dret internacional privat front a la pluralitat interna. No es fa referència ara al Dret interregional, per bé que es podria denunciar igualment la inexistència d'un sistema

realment concebut per a resoldre els conflictes interns. En realitat, allò que il·lustra perfectament aquesta resolució és el buit manifest que presenta el nostre ordenament per a articular un mecanisme d'enllaç entre el sistema de Dret internacional privat i la pluralitat normativa que conforma el nostre ordenament. Resulta indispensable recordar a aquests efectes allò que, sense deixar de ser obvi, té importants repercussions en un ordenament plurilegislatiu com el nostre. Això és, els supòsits internacionals activen el sistema conflictual espanyol, però la seva aplicació no porta necessàriament a l'aplicació efectiva d'un dret estranger. Malgrat que el supòsit sigui internacional i imperativament hagi hagut de ser regulat *prima facie* per una norma de conflicte, finalment pot ser aplicat el Dret espanyol

L'aplicació del dret espanyol pot ser deguda essencialment a dues causes. En primer lloc, el dret designat per la norma de conflicte és l'espanyol. Així, una successió respecte d'un espanyol domiciliat a l'estranger i amb béns a l'estranger i a Espanya (*ex* article 9.8 Cc.); o bé, el règim econòmic matrimonial de cònjuges de diferent nacionalitat que residiren habitualment a Espanya immediatament després d'haver celebrat el matrimoni (*ex* article 9.2 Cc.); o bé els aliments reclamats per creditor amb residència habitual a Espanya, amb independència de la nacionalitat que ostentin tant el creditor com el deutor (*ex* article 4 del Conveni de La Haia sobre la llei aplicable a les obligacions alimentàries). Els supòsits són múltiples, essent evident que la internacionalitat del cas no implica sempre l'aplicació d'un dret estranger. La segona de les causes que origina l'aplicació del dret espanyol prové de l'aplicació d'algun mecanisme previst en el sistema de dret internacional privat mitjançant el qual s'evita excepcionalment l'aplicació del dret estranger. En efecte, és possible que tot i que la norma de conflicte hagi designat com a aplicable un dret estranger, aquest no sigui finalment aplicat com a conseqüència del reenviament –tal com es posa de manifest en el supòsit resolt per la DGDEJ–, de l'excepció d'ordre públic o del desconeixement del dret estranger indicat per la norma de conflicte.

En aquestes circumstàncies, quin és aleshores el dret aplicable? La pregunta és oportuna perquè no n'hi ha prou amb saber que és d'aplicació el Dret espanyol –ja que aquest és un ordenament plurilegislatiu– i, per tant, és necessari establir quin dels diferents drets civils espanyols és l'aplicable. En definitiva, es constata que la determinació del dret civil espanyol aplicable no és un tema que es plantegi únicament en supòsits interregionals, sinó que sorgeix així mateix en supòsits internacionals. En altres paraules, la internacionalitat del cas no elimina la pluralitat interna. El problema és que aquest és un aspecte que el legislador ha relegat en l'oblit, deixant-lo completament a banda i absurdament desatès. No obstant això, la pluralitat interna existeix i no deixa de filtrar-se en la regulació del tràfic jurídic extern. Per aquest motiu, la pràctica jurisprudencial està posant cada vegada més en evidència que el sistema espanyol de Dret internacional privat s'ha de dotar d'un aparell normatiu especialment concebut per a establir quin dels drets civils espanyols és d'aplicació quan els supòsits internacionals han de ser regits pel dret espanyol, globalment considerat. Mentrestant, els òrgans resolutoris es veuen obligats a aportar solucions adaptades als supòsits que van sorgint.

Aquesta qüestió és la que es vol analitzar aquí, utilitzant com a referent la resolució de la DGDEJ. No es pretén, per tant, desenvolupar una anàlisi que demostrï les carències del sistema espanyol

de Dret internacional privat, en tant que no reposa realment sobre la pluralitat normativa del nostre ordenament. Aquest és un dèficit estructural que mereix un tractament més aprofundit del que es disposa en aquest espai. Simplement es vol diagnosticar el que és un símptoma d'aquella carència, com és la manca d'un mecanisme d'articulació entre el sistema de dret internacional privat i la pluralitat normativa de l'ordenament espanyol.

La pluralitat normativa que caracteritza l'ordenament espanyol en el pla material o substantiu no es tradueix en una pluralitat de sistemes conflictuals. El TC en sentències 72/1983, de 29 de juliol, 156/1993 de 6 de maig o 226/1993 de 8 de juliol –per citar les més significatives –, ja va deixar ben clar en el seu moment que el pla constitucional comportava un sistema conflictual unitari, malgrat que emparés paral·lelament un desplegament normatiu múltiple en l'àmbit material. Aquesta concepció es plasma clarament en l'article 149.1.8ª CE, on, d'una banda, s'atribueix competència exclusiva a l'Estat per a resoldre els conflictes de lleis– expressió obsoleta que inclou en qualsevol cas tant els conflictes internacionals de lleis com els interregionals tal com s'infereix dels vots particulars aclaridors de la STC 72/1983, de 29 de juliol, així com de la STC 156/1993 de 6 de maig (FJ 2º) –i, d'altra banda, es preveu competència per a la conservació, modificació i desenvolupament dels drets civils, forals o especials, per a les Comunitats Autònomes on aquests drets existeixin. No es tracta ara de remarcar les dificultats interpretatives que genera aquest precepte pel que fa, entre d'altres aspectes, a la determinació de l'àmbit material dins el qual es pot desplegar aquesta competència, ni pel que fa a les Comunitats Autònomes que tenen atribuïda la competència. Simplement es pretén parar esment d'una situació peculiar: en l'ordenament espanyol hi ha diversos legisladors materials en matèria de dret civil, però no tots els legisladors materials poden regular les situacions heterogènies, és a dir, aquelles que estan vinculades a més d'un ordenament. Únicament el legislador estatal, que desplega amb plenitud una doble funció, material i conflictual, té la competència per regular el tràfic jurídic heterogeni, tant si es tracta de supòsits interregionals com internacionals.

Aquesta concepció unitària del sistema conflictual va acompanyada del principi d'unitat de jurisdicció. En realitat, el principi d'unitat de jurisdicció ve acompanyat del sistema conflictual unitari i, encara més, potser aquest sistema s'explica i justifica per l'existència d'aquell principi. Tal com està dissenyat el nostre ordenament, a la unitat del sistema conflictual li correspon la unitat de jurisdicció i, sobretot a la inversa, a la unitat de jurisdicció li correspon la unitat del sistema conflictual. Ara bé, no s'ha de perdre de vista que la pluralitat normativa en el pla material condiciona la unitat de jurisdicció. Aquesta incidència es pot apreciar amb l'existència d'òrgans resolutoris que tenen atribuïda la competència *ratione materiae*. La competència de la DGDEJ és una mostra palpable d'aquest fet, en tenir atribuïda la competència quan el recurs interposat es fonamenti, de manera exclusiva o juntament amb d'altres motius, en una infracció de les normes del Dret català. Per tant, d'alguna forma la jurisdicció –tot i que sóc plenament conscient que la DGDEJ és un òrgan administratiu autonòmic– es fa ressò de la pluralitat material i s'adapta consegüentment la organització jurisdiccional i el sistema de recursos a la diversitat normativa de l'ordenament. El que es pot plantejar aleshores és si aquesta adaptació afecta també a la unitat del sistema conflictual perquè, en el fons, no deixa de resultar estranya l'existència d'un legislador material que es mou en un ordenament en el que li és vedat de regular els

conflictes interns i internacionals respecte de supòsits en els que el seu propi dret hi és present. Llevat, evidentment, que el legislador estatal, en la seva qualitat de legislador conflictual, sigui un legislador supraordinamental que estigui al servei de la pluralitat normativa i proporcioni igualment un entramat jurisdiccional adient per a aquesta diversitat normativa.

3. La competència de la Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques

Les dificultats per adaptar els criteris de competència dels òrgans resolutoris a la pluralitat, en un sistema que predica la unitat del sistema conflictual, es manifesten de forma diàfana en aquest cas. La competència de la DGDEJ en la matèria deriva de l'article 20.1.e) del Estatut de Catalunya de 1979, precepte que fou desenvolupat a la Llei catalana 4/2005, de 8 de abril, dels recursos contra les qualificacions dels Registradors de la Propietat de Catalunya. L'origen immediat d'aquesta llei s'ha de cercar però, en la redacció de l'article 324.2 LH, en la versió donada per la Llei 24/2001, i en la redacció de la disposició addicional 7^a de la LOPJ, en la versió donada per la LO 19/2003. Aquests preceptes estableixen que la *Dirección General de los Registros y del Notariado* (en endavant, DGRN) remetrà a l'òrgan jurisdiccional competent els recursos governatius contra les qualificacions denegatòries de registradors de la propietat basades en normes de Dret foral (*sic*), quan els Estatuts d'Autonomia atribuïssin competència als òrgans jurisdiccional radicats en la comunitat en la que estigués demarcat el Registre de la Propietat. El legislador estatal no va advertir que com a efecte d'aquesta remissió no es permetia seguir la via administrativa contra les qualificacions denegatòries de registradors de la propietat basades en el Dret civil propi de la Comunitat Autònoma. Les previsions estatals impediën que la DGRN pogués atendre i resoldre aquests recursos governatius, sense que s'hagués establert un òrgan administratiu davant del qual poder interposar el recurs en qüestió. En conseqüència, el resultat que es produí fou que, quan concorrien les circumstàncies previstes en la norma, únicament podia interposar-se un recurs jurisdiccional. La Llei 4/2005, anteriorment esmentada, fou adoptada precisament amb la finalitat de garantir l'accés a les dues instàncies, governativa i jurisdiccional, atribuint competència a la DGDEJ quan el recurs contra la qualificació negativa es fonamenti en normes del Dret català.

No deixa de ser important observar que les normes adoptades per ambdós legisladors no corren paral·leles. Fins i tot s'hi pot percebre descuit o ignorància, d'una banda, i recel o desconfiança, de l'altra. En efecte, mentre el legislador estatal no advertia que les disposicions aprovades conduïen a una limitació en el règim de recursos, el legislador català atribuïa la competència a l'òrgan administratiu autonòmic quan el recurs -i no la qualificació negativa del registrador, com disposen les normes estatals- estigués fonamentat "de manera exclusiva o juntament amb altres motius, en una infracció de les normes del Dret català" -a diferència del que estableix el legislador estatal que es refereix a qualificacions basades en normes de Dret foral-. Observi's que la diferent redacció dels preceptes estatals i autonòmic pot generar en sí mateix un conflicte positiu de competències entre la DGRN i la DGDEJ. La clau de l'assumpte es troba en que el criteri d'atribució de competència a la DGDEJ i, al mateix temps, la remissió a la DGDEJ per part de la DGRN, no consisteix únicament en el lloc on es troba el registre de la Propietat, sinó també

en el fet que hagi estat aplicat o invocat el Dret civil català. Es tracta doncs d'un criteri d'especialització aparentment clar que presenta els seus inconvenients en supòsits internacionals o interregionals, quan no és evident el dret que ha de regir el supòsit. Això és precisament el que passa en aquest cas.

La registradora posa en dubte la competència de la DGDEJ, argumentant que en el supòsit es discuteix sobre l'aplicació de les normes relatives al reenviament i no sobre la infracció de les normes de Dret català, malgrat que cal posar de relleu que els fonaments del recurs reposen sobre aquest Dret (*vid.* Relació de fets, punts VII i VIII). El que senyala la registradora és que l'eventual aplicació del Dret civil català no és tan evident i, per tant, no se n'ha de fer un debat previ. L'aplicació del Dret català es veu compromesa, en primer lloc, per l'article 9.8 Cc. que, al capdavant, designa com a dret rector de la successió el Dret belga. D'altra banda, i en segon lloc, l'aplicació del Dret successori català només procedeix si es pot acceptar el reenviament de retorn al Dret espanyol, per efecte de la norma de conflicte belga en matèria successòria, i es constata a més a més que el Dret espanyol a aplicar és el català. La DGDEJ, en compliment de la Llei 4/2005, se centra en el contingut de les alegacions esgrimides en el recurs, fent valer que el recurs té per punt central una discrepància que gira en torn a institucions de Dret civil català.

Realment, la DGDEJ en tenia prou amb brandir l'article 2 de la Llei 4/2005, sense haver d'entrar en el fons de les alegacions presentades per la registradora. Podria fins i tot afirmar-se que, malgrat que el dret definitivament aplicat no fos el Dret civil català, la DGDEJ tindria igualment atribuïda la competència ja que el recurs pròpiament dit es fonamenta, sense cap mena de dubte, en una infracció de les normes de Dret català. N'hi hauria prou en invocar el Dret català en el recurs com per garantir la competència de la DGDEJ. Evidentment, el límit competencial vindria aleshores establert per un concepte tan difús com és l'abús processal. No obstant això, la resposta no és tan senzilla, tal com es posarà en relleu a continuació. Potser per aquest motiu, la DGDEJ respon als dubtes generats respecte a la seva pròpia competència que, com s'ha dit, es veu qüestionada en darrera instància per les normes de Dret internacional privat. Cal fer notar, en conseqüència, que les normes de Dret internacional privat adquireixen així una doble funció, la de designar el Dret aplicable i, al mateix temps, la de determinar la competència de l'òrgan resolutori. Aquesta sembla que és aparentment la clau de la qüestió, si s'aplica el Dret civil català, és competent la DGDEJ, si, per contra, aquest dret no és d'aplicació, la DGDEJ no hauria de ser competent. Conscient d'aquest aspecte, la pròpia DGDEJ declara al final del punt 5 del Fonament Primer que si el Dret català no és l'aplicable, "s'hauria d'abstenir de resoldre". És aquest aspecte el que ara es vol analitzar.

Per a mantenir la seva competència, front a les alegacions de la registradora, la DGDEJ dóna un argument molt interessant, oferint un raonament que capgira la perspectiva. L'òrgan resolutori declara que el que es debat és si a una successió concreta li es d'aplicació o no el Dret català, i -afegeix- no hi pot haver major infracció de les normes del Dret català que deixar de aplicar-les quan correspon. Ara bé, com sabem si es comet una infracció d'aquestes normes si no sabem encara si són o no d'aplicació? No es pot negar que res no constitueix una infracció més gran a un determinat dret que deixar d'aplicar-lo quan correspon, però si ens aturem un moment

comprovarem que aquest argument no es pot sostenir com a criteri d'atribució de competència en un context presidit per un ordenament plurinormatiu. Imaginem que els drets que estan en presència són el Dret català i, el mal anomenat Dret comú. En aquestes circumstàncies no es pot al·legar que “no hi pot haver infracció més gran de les normes del dret català que deixar d'aplicar-les quan correspon” per tal de mantenir la competència, perquè l'argument val tant per la DGDEJ com per la DGRN. No hem d'oblidar que si la competència de la DGDEJ, en els termes en que ara s'està plantejant, depèn de l'aplicació del Dret català, la competència de la DGRN dependria igualment de la no aplicació del Dret català. Per tant, la DGRN podria invocar també aquest argument, no hi pot haver infracció més gran que no aplicar el dret que li correspon. És veritat que allò que es discuteix és si és d'aplicació el Dret català (a un supòsit internacional), però no deixar de ser cert també que això depèn dels articles 9.8, del 12.2, del 12.5 i del 16.1 Cc., normes que no són de Dret català, que contenen regles que determinen quin és el dret aplicable a un supòsit heterogeni, malgrat que delimiten indirectament l'àmbit d'aplicació en l'espai del Dret català, en tant que dret en presència. Ara bé, aquestes normes determinen si és aplicable el Dret català, de la mateixa manera que determinen si és aplicable el Dret belga. Més important encara, determinen si, en el context plurinormatiu del nostre ordenament, és aplicable el Dret català o si ho és un altre dret civil espanyol. D'aquesta forma, l'argument decau.

No es pot afirmar tampoc que la finalitat de les normes esmentades (articles 9.8, 12.2, 12.5 i 16.1 Cc.) és merament instrumental o accessòria, com fa la DGDEJ. Precisament, aquestes normes són les que determinaran si el Dret català és o no d'aplicació, són les que preveuran si correspon o no l'aplicació del Dret català, són les que, en definitiva, establiran si hi ha o no infracció al Dret català pel fet de ser o no ser aplicat quan correspon. No són, en conseqüència, normes accessòries. No deixa de ser simptomàtic que la resolució dedica uns fonaments força significatius a aquestes disposicions, per a concloure finalment que el Dret català és d'aplicació. S'ha d'admetre doncs que els preceptes no són instrumentals o accessoris. Per bé que les normes de conflicte no regulen materialment el supòsit, no hi ha dubte que en determinen abastament la resolució. Bona prova del caràcter determinant de les normes de conflicte és que no és en va que es discuteix si s'aplica el Dret belga o el Dret català, ja que el resultat serà completament diferent en funció del dret successor aplicat. Per tant, novament tornem al punt de partida, són les normes de Dret internacional privat les que, complint una doble funció, determinen el dret aplicable i atribueixen competència a la DGDEJ, com a conseqüència del criteri d'atribució previst.

La qüestió que cal plantejar ara és si les normes que determinen l'aplicació o no del Dret català al supòsit, són normes de Dret català? Resulta del tot indiscutible que el punt central de la discrepància és, en primer terme, establir si la DGDEJ és competent, qüestió que està vinculada a l'aplicació del Dret català. Al seu torn, l'aplicació del Dret català depèn d'unes normes que no són de Dret català. En efecte, com és sabut i s'ha vist anteriorment, el sistema conflictual espanyol és unitari i de titularitat estatal ja que de conformitat amb l'article 149.1.8^a és l'Estat qui té la competència exclusiva en matèria de normes per a resoldre els conflictes de lleis. No obstant això, aquest no és un motiu per no atribuir la competència a la DGDEJ. La titularitat competencial per a adoptar normes de conflicte és, ara sí, accessòria. El que resulta rellevant és que aquestes normes despleguen una funció supraordinamental que és útil per a regular el tràfic jurídic

heterogeni, internacional o interregional, així com per a determinar l'abast en l'espai dels diferents drets civils coexistents a Espanya. El caràcter estatal de les normes de conflicte no confereix doncs una atribució de competència als òrgans estatals, ja que el que és rellevant és la funció localitzadora que despleguen. Per tant, en aquest sentit, sí són normes neutres i instrumentals. No són normes que "pertanyin" a la DGRN, sinó que són patrimoni comú. També són instrumentals en el sentit que no proporcionen directament el resultat material, sinó que s'apliquen amb caràcter previ i, per tant, sense elles no se sap quin és el dret que resoldrà materialment el supòsit, ni se sap tampoc, de retruc, si la DGDEJ té atribuïda la competència. El que confereix competència als òrgans resolutoris no és doncs la qualitat de norma estatal, sinó el fet que el dret designat per la norma de conflicte sigui o no sigui el Dret català.

El problema és que aquest plantejament ens du a un carrer sense sortida, a un cercle viciós: qui ha d'aplicar les normes de Dret internacional privat per a establir si el Dret català és o no d'aplicació i, per tant, saber si la DGDEJ és competent? No penso que es pugui acudir al principi d'economia processal, com fa la DGDEJ. Si no sabem encara quin és el Dret aplicable, no es pot pressuposar que aquest sigui el català i, per tant, no es pot presumir la competència de la DGDEJ. Res no hagués impedit que, seguint altres fonaments, la DGDEJ hagués arribat a la conclusió de que el Dret català no era l'aplicable i aleshores no s'hagués pogut pronunciar sobre el fons de l'assumpte, havent d'abstenir-se de resoldre, el que duria a iniciar de nou un procediment davant de la DGRN, que tindria aleshores atribuïda la competència. El periple que hagués hagut de patir aleshores el justiciable hagués estat el mateix que el que indica la DGDEJ, però a la inversa. Evidentment, si aquesta hagués estat la conclusió, tampoc es podria afirmar que s'ha garantit el compliment del principi d'economia processal.

En qualsevol cas, la qüestió que es plantejava inicialment continua en l'aire. Té competència la DGDEJ en un cas com el present? Podria aventurar-se com a criteri d'atribució que la competència vindria donada a la DGDEJ sempre que el Dret català sigui un dels Drets en presència i hagués estat invocat de forma raonada i raonable per a fonamentar el recurs per una infracció de les normes del Dret català. No obstant això, aquesta és una proposta massa ambigua com per establir amb claredat i precisió quan és competent un òrgan resolutori. La previsibilitat és un requeriment ineludible a l'hora de fixar la competència. El justiciable ha de saber amb exactitud quin és l'òrgan competent davant del qual es pot interposar un recurs. Cal afegir, d'altra banda, que la presència del Dret català en el supòsit com a criteri per a atribuir competència presenta importants inconvenients. N'hi ha prou amb presentar diferents hipòtesis per a constatar que la regla no resultaria tampoc adequada. Així imaginem la successió de un belga amb domicili a Catalunya els béns hereditaris del qual estan composts, entre d'altres, per béns immobles situats a Catalunya i a Bèlgica. Aquesta successió quedaria regida pel Dret belga (*ex* article 9.8 Cc.) i no es podria efectuar un reenviament a l'ordenament espanyol. Per tant, el Dret aplicable no seria el català, malgrat que pogués està present en el supòsit i, fins i tot, erròniament invocat. Si el fonament de la competència de la DGDEJ rau en l'aplicació del Dret català, aleshores -en el context actual- no tindria sentit que pogués dictar una resolució. Un altre supòsit posarà encara més en evidència la inoperativitat d'una regla de competència basada en la mera presència del Dret català en el recurs. Imaginem doncs ara que es tracta d'un causant belga

que posseïa béns immobles a Vinaròs (Castelló - Comunitat Valenciana), per exemple, i Sant Carles de la Ràpita (Tarragona - Catalunya). Novament el dret rector seria el Dret belga i tampoc no es podria admetre el reenviament de retorn perquè portaria a un fraccionament en la regulació de la successió. Però el que es qüestionaria és si l'òrgan competent és la DGDEJ, si ho és la DGRN o si ho són ambdues direccions generals, especialment en el darrer supòsit en el que el causant belga hagués posseït béns immobles a Castelló i Tarragona la inscripció dels quals hagués generat qualificacions negatives i el recurs s'hagués interposat contra ambdues qualificacions a l'empara del *Código civil*, en un cas, i del Codi de Successions, en l'altre.

Arribats a aquest punt resulta indispensable advertir que *de lege lata* no hi ha una altra sortida que la proposada inicialment: invocar el sentit literal de l'article 2 de la Llei 4/2005, sense entrar en altres consideracions i concloure, com fa finalment la DGDEJ, que si es comprova que el Dret català no és l'aplicable aquest òrgan s'ha d'abstenir de resoldre. Ara bé, el coneixement de la DGDEJ no vindria pel fet que no hi ha més gran infracció al Dret català que deixar d'aplicar-lo quan correspon, ni per garantir el principi d'economia processal. Simplement, la DGDEJ s'hauria de pronunciar sobre la seva competència quan el recurs contra la qualificació negativa del registrador es fonamentés en la infracció de normes del Dret català. En realitat, els arguments de la DGDEJ no són més que una conseqüència del criteri de competència utilitzat, que és pervers. La competència de la DGDEJ es veu compromesa pel fet que el dret aplicable a un supòsit internacional pot no ser el Dret català i, com s'ha dit abans, les normes de Dret internacional privat determinaran quin és el dret aplicable, però també, i simultàniament, la competència de la DGDEJ.

Aquest és un plantejament que vincula el *forum* amb el *ius* de manera indissoluble, amb una particularitat essencial però, que es produeix per atribuir competència en el marc d'un ordenament plurilegislatiu i aquest factor crea una important distorsió en la regla. Si hi ha una sola jurisdicció i un sol dret, la regla és operativa i no genera incertitud respecte a l'òrgan que ha d'establir si és o no competent. Per contra, si ens trobem en el marc d'un ordenament plurilegislatiu la regla no permet establir quin òrgan analitzarà quin és el dret aplicable, a efectes de saber quin dels òrgans és el competent. Si la regla genera incertitud cal afegir, com deia, que a més és perversa. En efecte, la competència per raó del dret designat aplicable només es preveu respecte de la DGDEJ, però no respecte de la DGRN. La DGDEJ resta constreta a pronunciar-se únicament quan el dret designat és el català, mentre que la DGRN té atribuïda competència en tots els altres casos. Només cal citar la RDGRN de 18 de juny de 2004, en un moment anterior a l'aprovació de la Llei 4/2005, en la que la qüestió competencial no es planteja en termes de dret aplicable, malgrat que el TSJCat tenia atribuïda la competència sobre el fons de l'assumpte segons el registrador, sinó que es planteja sobre la base de la competència exclusiva de l'Estat en matèria d'ordenació de Registres i de normes per a resoldre els conflictes de lleis. Després de la Llei 4/2005 la DGDEJ és la garant del Dret català, la DGRN és, en canvi, garant de la legalitat sempre que el Dret català no sigui el dret rector. Observi's doncs que la DGDEJ no tindrà mai competència per pronunciar-se sobre el fons respecte de supòsits heterogenis, internacionals o interregionals, als que els és aplicable un dret diferent al català. No obstant això, penso que s'ha de poder pronunciar respecte a la seva competència malgrat que el supòsit sigui internacional o

interregional perquè com diu la DGDEJ “és clar que per mitjà de l’aplicació correcta de les normes de conflicte es preserva” l’aplicació del Dret català quan correspon (Ft. de Dret Primer, 1.2 *in fine*).

4. L’aplicació del Dret successori català

L’altre punt al qual em volia referir és el de l’aplicació del Dret català, una vegada s’ha admès que el reenviament de retorn és procedent. No importa ara quin és l’òrgan competent i quins són els arguments que li permetrien atribuir la competència. Respecte a l’admissió voldria però, destacar que, més enllà d’altres consideracions, hi ha un element que deixa sota sospita l’acceptació del reenviament. El TS, en les sentències citades per la DGDEJ, ha imposat, com a requisits per a l’admissió del reenviament de retorn, que no suposi una alteració del principi d’universalitat i unitat sobre el qual reposa l’article 9.8 Cc. i que sigui en benefici d’una harmonia internacional de solucions. Deixarem de banda el darrer aspecte, però en canvi voldria apuntar que aparentment hi ha senyals que indiquen que potser el principi d’unitat i universalitat no queda assegurat. En les escriptures de 2004 s’inventariaren els béns que formaven part de l’herència situats a Catalunya (*vid.* Relació de Fets II) i també al Ft. de Dret Segon, 2.4, on es declara que “els tribunals belgues aplicaran a la successió de ROP la Llei catalana pel que fa als béns mobles i a la totalitat dels immobles situats a Catalunya”. Hom es podria preguntar si només es van inventariar els béns *situats a Catalunya*, si no hi havia béns immobles en algun altre lloc. No podem aïllar la incògnita a fi de resoldre-la. En qualsevol cas, val la pena recordar la paradoxa que advertia CALVO VIDAL en relació al reenviament i al principi d’unitat i universalitat. El reenviament, en matèria successòria, només es pot admetre si la norma de conflicte estrangera no condueix a un fraccionament de la regulació de la successió. Aquelles normes de conflicte, com la belga, que determinen el dret aplicable a la successió en funció de la naturalesa dels béns, mobles o immobles, i el seu lloc de situació, aboquen a una regulació fragmentada de la successió. El reenviament previst en l’article 12.2 Cc. només podria acceptar-se quan es designés com a únic dret rector de la successió, un sol dret espanyol, recordem que el nostre és un ordenament plurilegislatiu (tornarem sobre aquesta qüestió). En conseqüència, als efectes d’aquesta interpretació, resultaria indispensable formar inventari per tal de saber on es troben els béns i quina és la seva naturalesa. Ara bé, i aquí ve la paradoxa, la formació del inventari és una operació integrant de la partició i que, per tant, s’efectua una vegada s’ha establert ja quin és el dret successori, la qual cosa és impossible perquè quan s’està valorant l’admissió del reenviament s’està en un procés en el que es desconeix encara quina és la llei successòria.

Tornant de nou al que és el *leit motiv* d’aquest escrit, el supòsit demostra una vegada més que la plurilegislatió espanyola condiona la regulació dels supòsits internacionals, sense que la desídia del legislador estatal permeti ignorar les esquerdes a través de les quals es filtra la naturalesa plurinormativa del nostre ordenament. El reenviament de retorn suposa l’aplicació d’un ordenament, l’espanyol, que és plurilegislatiu i, consegüentment, s’ha de determinar quin dels Drets civils espanyols és l’aplicable, punt que, com és sabut, no està específicament resolt. El sistema conflictual espanyol no estableix cap norma que prevegi aquesta situació. En realitat,

l'article 12.5 Cc. va ser adoptat per resoldre aquells casos en que l'ordenament estranger designat aplicable per la norma de conflicte espanyola, fos un ordenament plurilegislatiu. Probablement la norma no va ser concebuda per resoldre la remissió *ad intra*, però procedeix la seva aplicació per analogia. La solució hauria de ser simple. La norma de conflicte belga remet a l'ordenament espanyol. L'ordenament espanyol és plurilegislatiu, de tal forma que és d'aplicació l'article 12.5 Cc. que porta, en un cas de remissió *ad intra* por efecte del reenviament, a aplicar el sistema de Dret interregional (article 16.1 Cc.). Se'n desprèn d'això que l'article 12.5 Cc. acull un model de remissió indirecta. Primer s'aplica la norma de conflicte espanyola, que ens remet a un sistema plurilegislatiu, i, després, es determina quina de les lleis d'aquell sistema plurilegislatiu és l'aplicada, d'acord amb la norma prevista en el dret designat per la nostra norma de conflicte. Així, com que el dret designat és l'espanyol –per efecte del reenviament de primer grau o de retorn que efectua la norma de conflicte belga–, hem d'aplicar el sistema espanyol de dret interregional. Per aquest motiu, la successió per causa de mort queda regida per la llei del veïnatge civil (article 9.8Cc. en relació amb l'article 16.1.1 Cc.) i en ser aquest veïnatge indeterminat, en tractar-se d'un estranger que evidentment no pot ostentar cap veïnatge civil, acudim a l'article 9.10 Cc., que disposa que es considera com a llei personal d'aquells que tinguessin determinada la seva nacionalitat (o veïnatge civil, en aquest cas), la llei de la seva residència habitual. L'aplicació de l'article 9.10 Cc. és, en aquest context, oportuna ja que no procedeix l'aplicació de l'article 14.6 Cc. Aquest precepte pretén fixar el veïnatge civil d'aquell nacional espanyol quan hi ha dubtes respecte al veïnatge que posseeix, adoptant com a solució de tancament, el veïnatge que correspongui el lloc del naixement. L'article 9.10 Cc., en canvi, pretén establir la connexió per a determinar la llei personal per aquells casos en que la connexió nacionalitat, o veïnatge civil, no és operativa. En definitiva, el Dret català és l'aplicable.

Resulta en tot cas evident que el sistema espanyol de dret internacional privat no disposa d'un mecanisme adient per a encaixar la pluralitat interna en els supòsits internacionals. S'ha advertit que estàvem aplicant l'article 12.5 Cc. per analogia. La referència al veïnatge civil en un supòsit com aquest és completament extemporània i impertinent. Potser per això la resolució (Ft. de Dret Segon, 2.5), malgrat que cita efectivament l'article 12.5 Cc., així com també l'article 16.1 Cc., no esgota el camí que ella mateixa s'ha traçat. La DGDEJ considera també la norma belga per resoldre la remissió a sistemes plurilegislatius, continguda en l'[article 17 del Codi belga de dret internacional privat](#), que és la norma que segueix finalment per a determinar quin dels drets civils espanyols és d'aplicació. És a dir, per a determinar quin dels drets civils espanyols s'aplica a la successió, la DGDEJ no aplica l'article 12.5 Cc., sinó que aplica la norma belga correlativa, l'article 17 del Codi belga de dret internacional privat. La diferència és sensible perquè l'esmentat article 17 no segueix un model indirecte de remissió, sinó un model directe. Les connexions contingudes en la norma de conflicte belga en matèria successòria, darrer domicili del causant pel que fa als béns mobles i lloc de situació pel que fa als béns mobles, estableixen directament el dret aplicable, tant si aquest és un ordenament estatal com si és un dret contingut en un ordenament plurilegislatiu. Això fa que, als efectes de determinar la llei aplicable, cada un dels sistemes jurídics que conformen un ordenament plurilegislatiu sigui considerat com el dret d'un Estat. Com que els criteris continguts en la norma de conflicte belga no determinen la llei aplicable en virtut de la nacionalitat, la remissió és directa.

La solució adoptada per la DGDEJ no és només enginyosa, sinó que probablement és més fidel al principi de l'harmonia de solucions, que constitueix l'esperit del reenviament com a institució. Si s'ha acceptat el reenviament sembla lògic que es procedeixi com ho hauria fet un jutge belga, en aquest cas, i que, per tant, sigui la norma de remissió belga la que porti a determinar quin dels drets civils espanyols és l'aplicable. Per aquest motiu, el Dret català és l'aplicable, segons la DGDEJ, ja que les dues connexions de la norma de conflicte belga en matèria successòria –darrer domicili del causant pel que fa als béns mobles i lloc de situació pel que fa als béns mobles– designen directament com a aplicable el dret català, sense que s'hagi efectuat el pas previ de determinar quin dels drets civils espanyols és l'aplicable d'acord amb el sistema espanyol de dret interregional, com veiem abans.

En qualsevol cas, reitero que el sistema no proporciona una norma clara. Aquesta indefinició probablement du a la DGDEJ a reforçar l'aplicació del dret català en base a uns arguments suplementaris, que s'aporten a fi de confirmar aquella aplicació. El primer dels arguments és potser el que posa en relleu de forma més evident la mancança d'una regla clara en el sistema espanyol de dret internacional privat. En efecte, la DGDEJ apunta molt encertadament que el dret català és el dret més pròxim i millor connectat al cas. Ara bé, aquest és un criteri inexistent en les normes del sistema espanyol de dret internacional privat, excloem ara les normes convencionals. El sistema espanyol de dret internacional privat conserva encara unes normes anacròniques, rígides i inflexibles que impedeixen la recepció d'un criteri d'aquesta mena. Si bé és cert que el sistema es fonamenta en el principi de proximitat, buscant aquell dret que està més connectat amb el supòsit, no hi ha cap dubte que el marge de discrecionalitat concedit a l'òrgan resolutori per a determinar quin és el dret més pròxim, és completament nul. Aquest primer argument ve culminat amb una declaració que crida l'atenció perquè posa clarament de manifest la perversió de la regla sobre la que es basa la competència de la DGDEJ. En efecte, no només el Dret català és el Dret més pròxim al supòsit –i efectivament ho es–, sinó que, afegeix la DGDEJ, a més a més el Dret català és el Dret més pròxim a les autoritats que l'han d'aplicar. Si ho posem en relació amb allò que s'ha vist anteriorment (epígraf 3), l'argument és circular: les autoritats administratives catalanes són competents perquè el Dret català és el més pròxim al supòsit i el Dret català és aplicable perquè és el Dret material més pròxim a les autoritats competents.

La manca d'una norma clara i conscient de la pluralitat interna en el sistema espanyol de Dret internacional privat porta a ignorar la qüestió de la determinació del Dret civil espanyol aplicable. Es pot constatar com la jurisprudència evita o ignora aquesta qüestió. Només cal analitzar les diferents sentències del TS que han abordat el tema del reenviament de primer grau per verificar que en cap de les resolucions es percep la més mínima preocupació per a determinar quin dels diferents drets civils espanyols és l'aplicable en un cas de reenviament de primer grau o de retorn. No obstant això, la DGDEJ s'hi veu abocada perquè el que hi ha en joc és la seva pròpia competència. Certament, la inexistència d'una norma clara i conscient podria dur-nos a concloure que el sistema no conté una regla per a determinar quin dels drets civils espanyols és l'aplicable en un cas d'aquestes característiques, tot i que penso que la solució es troba en l'article 9.10 Cc. Ara bé, si realment no es podés deduir una norma, hauríem de trobar una solució

suplementària. Aquesta solució podria venir de l'aplicació analògica d'aquells convenis ratificats per Espanya que, tot seguint la tècnica de la remissió indirecta –com l'article 12.5 Cc.–, introdueixen un criteri subsidiari per aquells casos en que el dret civil de l'ordenament plurilegislatiu no podés ser determinat per les normes d'aquell ordenament. Aquesta és una altra de les solucions a les que acudeix la DGDEJ per confirmar l'aplicació del Dret català. El conveni invocat és el Conveni de l'Haia de 1961 sobre la llei aplicable a les disposicions testamentàries, que preveu el recurs subsidiari a la llei més estretament vinculada.

És evident, en conseqüència, que no hi ha un paràmetre clar per a determinar quin és el dret civil espanyol aplicable en aquestes circumstàncies.

5. *Conclusions*

La resolució planteja altres punts igualment interessants com són la determinació de la llei aplicable a la validesa formal del testament atorgat a l'estranger –qüestió que s'aprecia de conformitat amb qualsevol de les lleis designades pel Conveni de l'Haia, de 5 d'octubre de 1961, sobre la llei aplicable a la forma de les disposicions testamentàries, sense que es pugui acudir a l'article 11 Cc. ja que l'article 6 del Conveni esmentat li confereix efectes universals, sense que sigui sotmès a condició de reciprocitat–, la llei aplicable a la validesa material de les disposicions efectuades en testament, quan la llei successòria és una altra, o la prova extrajudicial del dret estranger, que mereixerien un estudi més ampli i aprofundit.

No obstant això, el que es volia posar de manifest en aquest comentari és que els òrgans resolutoris –la DGDEJ, en aquest cas– procuren aportar solucions a un problema que continua pendent de ser regulat com es mereix. Les normes de Dret internacional privat en un ordenament plurilegislatiu com l'espanyol no només regulen supòsits de tràfic jurídic extern, sinó que a més gestionen la pluralitat interna. En efecte, es constata que la regulació de supòsits internacionals no pot ser aliena a la pluralitat legislativa inherent a l'ordenament espanyol actual. En realitat, es du a terme una funció (constitucional) delimitativa dels diferents Drets civils espanyols. Aquesta funció era evident en el marc del sistema de Dret interregional, però es constata ara que d'alguna manera aquesta funció està també latent en la regulació del Dret internacional privat.

La plurilegislatió de l'ordenament espanyol afecta i condiciona directament a dos principis consagrats constitucionalment, com són el principi d'unitat de jurisdicció i el principi d'unitat en el sistema conflictual. L'anàlisi d'aquesta resolució serveix per apuntar la inseguretat que suscita la manifesta ignorància que té el legislador estatal respecte a la pluralitat interna. Tot i així, no es pot negar que l'estructura plurilegislativa de l'ordenament jurídic aporta per sí mateixa una complexitat que no sempre és fàcil de regular. El criteri de competència de la DGDEJ basat en el dret aplicable demostra les dificultats que es presenten. El nou Estatut intenta superar d'alguna manera aquest inconvenient en l'article 95. Això explicaria que el TSJ de Catalunya tingués atribuïda la competència com a "última instància jurisdiccional de tots els processos iniciats a Catalunya, i de tots els recursos que es tramiten en el seu àmbit territorial, **sigui quin sigui el**

dret invocat com a aplicable". Ara bé, una regla d'aquest tipus només es pot establir perquè el TSJCat és un òrgan jurisdiccional inserit en una jurisdicció que és única. El principi d'unitat de jurisdicció es veu condicionat per la pluralitat normativa, però no queda suprimit. Per contra, el DGDEJ és un òrgan autonòmic que, per aquest motiu, té atribuïda la competència per raó del Dret aplicable i, per tant, no pot conèixer de tots els recursos interposats contra qualificacions denegatòries de Registradors de la Propietat que despleguen la seva funció a Catalunya.

D'altra banda, el sistema conflictual ha d'incorporar la pluralitat interna en la seva regulació perquè, com s'ha posat en relleu en aquest treball, la internacionalitat del supòsit no impedeix que es manifesti en tota la seva potència aquella pluralitat. Per tant, la plurilegislatió condiciona també el sistema conflictual. En definitiva, el que amb tota cruesa es posa de manifest són les dificultats per mantenir la pluralitat legislativa en un tot coherent. La pluralitat legislativa no s'escapa en la regulació material. Transcendent aquesta important qüestió, també es projecta sobre el règim de recursos o sobre la delimitació de l'àmbit d'aplicació en l'espai, tal com s'evidencia en aquesta resolució.

6. Bibliografia

S. ÁLVAREZ GONZÁLEZ, "Derecho internacional privado europeo, plurilegislatión española y Derecho interregional (o ¿para quién legisla el legislador autonómico de Derecho civil?)", *Dereito* (en premsa, agraeixo la gentilesa de l'autor per a poder-ne disposar).

A. BORRÁS RODRÍGUEZ (1994), "Les ordres plurilégislatifs dans le droit international privé actuel", *Rec.des C.*, vol. V, t. 249, pp. 149-367.

I. A. CALVO VIDAL (2005), "Nota a la RDGRN de 18 de enero de 2005", *REDI*, 2, p. 1028-1033.

A. FONT I SEGURA (2004), "Nota a la RDGRN de 18 de junio de 2004", *REDI*, 2, pp. 955-958.

J. L. IRIARTE ÁNGEL (1999), "Parámetros constitucionales para los conflictos internos en materia civil", *Conflictos de leyes en el desarrollo del derecho civil vasco : jornadas de estudio*, pp. 39-62.

S. SÁNCHEZ LORENZO (1995), "Article 12 apartado 5", *Comentarios al Código civil*, t. I, vol. 2º, Madrid.